

Pojetí čarodějnictví a jeho perzekuce podle Normana Cohna a Margaret Murrayové: Metahistorie

The Conception of Witchcraft and Its Persecution According to Norman Cohn and Margaret Murray: A Metahistory

Renata Seiferová, FF MU, Ústav religionistiky
e-mail: 399352@mail.muni.cz

Abstract

The purpose of this work is to provide a detailed analysis of two different conceptions of witchcraft and its persecution presented in the works *The Witch-cult in Western Europe* (1933) and *The God of the Witches* (1933) by Margaret Murray and *Europe's Inner Demons* (1975) by Norman Cohn. I have used a metahistorical approach for my analysis, an approach which was first presented and used by Hayden White (1973). This approach enabled the conception of these works as stories, analysis of their key features by tools usually used for fictional stories and comparison. The aim of this analysis has been to reconstruct the way in which Norman Cohn and Margaret Murray configured their stories and to understand the reasons for the persuasiveness of their stories of witchcraft in the academic and non-academic background on the level of their narrative construction. In addition, I have tried briefly to outline the shift in the theories and arguments of Margaret Murray in her aforementioned works which were published with more than a decade between them.

Keywords

witchcraft, cult, sabbath, persecution, historiography, metahistory, history research, Norman Cohn, Margaret Murray, Hayden White

Klíčová slova

čarodějnictví, kult, sabat, perzekuce, historiografie, metahistorie, dějiny bádání, Norman Cohn, Margaret Murrayová, Hayden White

Úvod

Když v roce 1921 představila Margaret Murrayová svoji knihu *The Witch Cult in Western Europe* a teorii o pohanském kultu rohatého boha, který podle ní existoval napříč celou Evropou a jehož kořeny sahaly až do neolitu, způsobila tím mezi badateli poprask. Reakce na ni byly různé, od jednoznačného odmítnutí (podle profesora J. B. Russela: „Moderní věda odmítá teorie Murrayové ve všech možných variantách.“) přes snahu podpořit alespoň některé její myšlenky (například Carlo Ginzburg, který se snažil nalézt kompromis mezi teorií Murrayové a teoriemi jejích kritiků) až po nekritický obdiv a přijetí, které vedly mimo jiné k založení mnoha

novopohanských kultů a hnutí (například Wicca, jejíž zakladatel Gerald Gardner, amatérský badatel a antropolog, na Murrayovou přímo navazoval). Kromě mnoha dalších se k této její teorii odmítavě vyjádřil ve své knize i Norman Cohn, doslova tvrdí, že:

Margaret Murrayová nebyla profesionální historičkou ale egyptoložkou, archeoložkou a folkloristkou. Její znalost evropské historie, a dokonce i historie Anglie byla povrchní a její uchopení historických metod neexistující. Ve specifickém oboru studia čarodějnictví se zdá, že nikdy nepřečetla žádnou z moderních knih o historii persekucí, a pokud ano, nevzala je na vědomí. V době, kdy se zaměřila na tyto záležitosti, už jí bylo téměř šedesát, a její myšlenky byly přehnanými a zkreslenými verzemi Frazerových závěrů. Po zbytek svých dnů (a dožila se sta let) na těchto myšlenkách tvrdošíjně lpěla a kritiku odmítala, ačkoliv dobře informovaní nebo argumentující badatelé mohli jen nesouhlasně potřásat hlavou. (Cohn, 2000: 154)

Namísto toho Cohn přichází s vlastní teorií, v historii nachází kořeny obvinění vznášených proti čarodějnicím a tvrdí, že za procesy jako takovými stojí převážně lidský strach. Jeho teorie byla mezi badateli přijata veskrze pozitivně (podle Roberta Pearce, 2005: 90–91, z deníku *History Today* je kniha „bohatým zdrojem fascinujících historických informací a průkopnickou studií sociální psychologie pronásledování (...)\", podle Briana B. Copenhavera (1975: 529) jsou „jeho cíle jasné, jazyk přesný a výzkum dobře zvládnutý“.

Proč však laičtí čtenáři teoriím Murrayové věřili? Na tuto otázku se pokusila odpovědět Jacqueline Simpsonová (1994: 89–96) ve svém článku „Margaret Murray: Who believed her and why?“. Jako důvod věrohodnosti Murrayové uvádí fakt, že její teorie se mohou na první pohled zdát důvěryhodné a dobře podložené, kromě toho se nedočkaly zpětné vazby z akademické půdy ihned, laická veřejnost tedy neměla v knize předložená tvrzení s čím konfrontovat. Název její práce je však zavádějící, nesoustředí se zde na důvody, proč právě pojetí čarodějnictví Margaret Murrayové bylo pro akademické i neakademické prostředí tak zajímavé a uvěřitelné – její práce spíše pouze shrnuje tvrzení, proč by čtenáři tomuto pojetí věřit neměli. V této práci se pokusím ukázat, že důvody, proč byla teorie Murrayové tak populární a přijímaná, jsou poněkud hlubší a složitější, než jak tvrdí Simpsonová. Ty stejné důvody ostatně způsobují i fakt, že pojetí čarodějnictví a jeho perzekuce podle Cohna i Murrayové přetrvávají až do dnešních dob, a to jak v akademickém, tak i neakademickém prostředí. Předpokládám značnou vnitřní působivost příběhu, která měla vliv na jeho nadčasovost a uvěřitelnost; věřím, že díky zvolenému metahistorickému přístupu bude možné podat na otázku Simpsonové relevantnější odpověď.

Cílem mé práce bude podrobně rozebrat a vzájemně porovnat dvě odlišná pojetí čarodějnictví a jeho perzekuce. Jedná se o pojetí, představená v dílech *The Witch-cult in Western Europe* (1921) a *The God of the Witches* (1933) od Margaret Murrayové a *Europe's Inner Demons* (1975) od Normana Cohna. Pro přehlednost budou knihy Murrayové v rozboru označeny čísly, a to chronologicky – *The Witch-cult in Western Europe* bude mít číslo 1 a *The God of the Witches* číslo 2. K porovnání využiji metody, představené a využité Haydenem Whitem v jeho díle

Metahistorie (1973). White rozebíral díla historiků a filozofů dějin devatenáctého století, já zde použiji jeho přístup k rozboru tématu pojetí čarodějnictví u Cohna a Murrayové, tedy jej aplikuji na oblast, kterou se on sám nezabýval.

První část bude věnovaná přímo Haydenu Whiteovi a jeho dílu *Metahistorie*. V krátkosti zde představím jeho metodu, tedy jeho teorii historického díla, jím definované vysvětlovací strategie a teorii tropů. Tyto nástroje dále využiji při rozboru konkrétních děl na úrovni jejich narativní výstavby. Bude zde vysvětleno i Whiteovo chápání „příběhu“, které je pro celou práci klíčové. Nutno podotknout, že kategorie, které White ve svém díle představuje, „se totiž hodí spíše k analýze filozofie dějin než pro rozbor konkrétní historiografické práce“ (Haman, 2012), proto jsem některé z nich pro účely této práce rozšířila tak, aby v jejich rámci bylo možné analyzovat i díla historiografická.

Následující část bude věnována Normanu Cohnovi, tedy představení jeho osoby, díla *Europe's Inner Demons* (1975) a další tvorby, poté stručně představím badatelku Margaret Murrayovou a její dvě díla, *The Witch-cult in Western Europe* (1921) a *The God of the Witches* (1933). V další části na zmíněná díla aplikuji Whiteovu výše představenou metodu, budu analyzovat a rozebírat klíčové prvky v dílech obsažené, a dále je srovnávat a interpretovat v souladu s Whiteovou metodou. V závěru práce shrnu získané poznatky a pokusím se nastínit důvody, proč jsou dané příběhy čarodějnictví natolik přesvědčivé, že přetrvávají v akademickém i neakademickém prostředí až do dnešních dob.

Metahistorie Haydena Whitea

Hayden White je americký literární teoretik a historik, narozený roku 1928. Vystudoval historii na Waynecké státní univerzitě v Detroitu, kde se pod vlivem Williama Bossenbrooka začal zajímat i o filozofii dějin. Působil mimo jiné na katedrách historie Waynecké, Rochesterské a Kalifornské univerzity, byl profesorem katedry srovnávací literatury na Stanfordské univerzitě a také profesorem rétoriky Kalifornské univerzity v Berkeley. White sám sebe chápal jako strukturalistu, díky zaměření na textovou stránku bývá však řazen spíše mezi poststrukturalisty nebo postmodernisty (White, 2011: 573). Svou analýzou historických děl jako děl zároveň literárních nabídl alternativu vůči tradiční strategii porozumění, která se opírá především o zasazení děl do historického kontextu, či jejich kritiku, jak tomu je u Simpsonové. Historická díla se totiž podle něj vyznačují také literárními a rétorickými prvky, charakteristickými zápletkami a způsobem jejich rozuzlení i celkovým emocionálním vyzněním. Rozlišuje v nich několik úrovní konceptualizace, a to následující: kronika, příběh, konstrukce zápletky, způsob argumentu a ideologická implikace (White, 2011: 18); definuje také vybrané tropologické mody (White, 2011: 52–61). Úrovně konceptualizace díla a tropologické mody jsou pro moji práci stěžejní, proto je zde v krátkosti představím.

Abychom mohli pracovat s Whiteovým pojetím *příběhu*, je nutné nejprve ukázat, jaký rozdíl spatřuje mezi *příběhem* a *kronikou*. Seřazením událostí podle časového pořadí vzniká kronika, která se proměňuje v příběh dalším uspořádáním těchto událostí do formy procesu dění, u kterého se předpokládá nějaký začátek, prostředek a konec. „Této přeměny kroniky v příběh se dosahuje vylíčením některých událostí v kronice jako vstupních motivů, jiných událostí jako motivů koncových a dalších

jako motivů přechodných.“ (White, 2011: 19). Takovéto uspořádání událostí kroniky do podoby příběhu následně vzbuzuje otázky, na které se snaží historik odpovědět, jako například: „Proč se to stalo?“ „Co se stalo potom?“ „Jak to dopadlo?“; tyto otázky „určují vypravěčskou strategii, kterou musí historik při vytváření svého příběhu použít“ (White, 2011: 21). Po přečtení příběhu se nabízejí však i otázky jiné, jako například: „Co z toho plyne?“ nebo „Jaký je zde smysl?“; tyto otázky „se týkají struktury *celé skupiny událostí*, chápané jako *uzavřený* příběh a vyžadují názorné posouzení vztahu mezi daným příběhem a příběhy jinými, které je možné v kronice ‚nalézt‘, ‚rozpoznat‘ nebo ‚odhalit‘“ (White, 2011: 21). A právě na tyto otázky je možné podle Whitea odpovědět prostřednictvím různých vysvětlovacích strategií.

Dostává-li příběh svůj význam tím, že je určen jeho druh, jedná se podle Whitea o vysvětlovací strategii prostřednictvím konstrukce zápletky (White, 2011: 19). Mody konstrukce zápletky rozlišuje celkem čtyři, a to romanci, tragédii, komedii a satiru. Romance je ve zkratce dramatem sebeidentifikace symbolizované hrdinovou transcendencí světa zkušenosti, jeho vítězstvím nad ním a osvobozením z tohoto světa. Jedná se o dramatické vítězství dobra nad zlem, ctnosti nad neřestí, světla nad temnotou a konečné lidské transcendence světa, kde byl člověk uvězněn. Satira je přesným opakem romantického dramatu vykoupení, jedná se o drama rozvratu a převládá zde představa člověka jakožto vězně světa namísto jeho vláde. Satira přináší poznání, že lidské vědomí a vůle nikdy nedostačují k tomu, aby překonaly temnou sílu smrti jednou provždy. Komedie nabízí naději na dočasné vítězství nad světem prostřednictvím usmíření společenských a přírodních sil, symbolizovaném tradičně využívanými svátečními příležitostmi. Usmíření se odehraje nejen mezi lidmi navzájem, ale i mezi lidmi, společností a světem; finální stav společnosti je poté vyličen jako lepší a čistší, než byl na počátku. A poslední, tragédie také nabízí naději na dočasné vítězství, ovšem spíše poukázáním na ještě hrozivější stavy oddělení jednoho člověka od druhého, než jsou ty, které danou tragédii podnítily. Ztroskotání hlavní postavy a rozpad jejího světa nemá za účel zastrašit přeživší, ale jejich uvědomění, které spočívá v epifanii zákona řídicího lidskou existenci, kterou přinesl prvotní vzdor v příběhu.

White k tomu dodává následující:

Tragédie a satira jako mody konstrukce zápletky odpovídají potřebám těch historiků, kteří spatřují za změtí událostí v kronice nebo uvnitř této změtí trvalou strukturu vzájemných vztahů či věčný návrat stejného v jiném. Romance a komedie zdůrazňují, že procesy, na první pohled buď ve své podstatě neměnné, nebo proměnlivé pouze ve svých jednotlivých podobách, dávají vzniknout novým silám či podmínkám. Každá z těchto archetypálních struktur zápletky s sebou však nese důsledky pro kognitivní postupy, jimiž se historik snaží „vysvětlit“, co „se skutečně stalo“ během historického procesu, přičemž nabízí obraz jeho pravé podoby. (White, 2011: 26)

Nabízí-li historik vysvětlení uspořádání událostí svého vyprávění tím, že hledá domnělé zákony historického vysvětlení, jedná se podle Whitea o vysvětlení prostřednictvím formálního argumentu. Namísto zobrazování toho, proč a jak se to stalo, se zde tedy autor uchyluje k vysvětlení procesu vývoje

od jedné situace ke druhé s odkazem na obecní kauzální zákony. White zde rozlišuje čtyři vysvětlovací teorie – formistickou, organistickou, mechanistickou a kontextualistickou (White, 2011: 29). Jednoduše řečeno, formistická teorie se snaží o určení jedinečných vlastností předmětů nacházejících se v rozebíraném historickém poli, zatímco organistická je více integrativní a ve svých postupech reduktivnější, snaží se zobrazit jednotlivosti, rozpoznané v historickém poli, jako součásti syntetických procesů. Mechanistická teorie je podobně integrativní jako organistická, snaží se však hledat kauzální zákony, které by určovaly výsledky procesů, rozpoznaných v historickém poli. A poslední, kontextualistická teorie představuje funkcionalistické pojetí významu či smyslu rozpoznaných událostí, umožňuje rozšířit záběr a obnovit jejich konkrétnost. Jejím výchozím předpokladem je, že události je možné vysvětlit zasazením do kontextu, v němž se vyskytují – to, proč se projevíly určitým způsobem, může vysvětlit odkrytí specifických vazeb, které měly k jiným událostem v okolním historickém prostoru.

Jákykoliv z těchto vysvětlovacích modelů lze tedy v historickém díle použít, aby nabídl cosi jako formální zdůvodnění skutečného významu události zachycených ve vyprávění. Od akademizace historie počátkem devatenáctého století se jim však mezi uznávanými profesionálními historiky nedostávalo stejného uplatnění. Coby hlavní kandidáti ortodoxie převažovaly mezi akademickými historiky spíše formistické a kontextualistické modely. Kdykoliv se u uznávaných mistrů tohoto umění objevily organistické nebo mechanistické tendence, jako u Rankeho a Tocquevilla, pohlíželo se na ně jako na politováníhodné ústupky od náležitých forem, které má vysvětlení v historii mít. Pokud navíc u nějakého myslitele převládlo nutkání vysvětlit historické pole jednoznačně organistickými nebo mechanistickými pojmy, jako tomu bylo na jedné straně u Hegela a na straně druhé u Marxe, bylo toto nutkání vysvětlováno jako příčina úpadku do zloprověstné „filozofie dějin“. (White, 2011: 37)

Poslední vysvětlovací strategií je podle Whitea vysvětlení prostřednictvím ideologické implikace.

Ideologické rozměry historického líčení odrážejí etický prvek v historikově osvojení si určitého postoje v otázce povahy historického poznání a důsledků, které je možné ze studia minulých událostí odvodit pro pochopení událostí současných. Termínem „ideologie“ mám na mysli soubor předpisů, na jejichž základě zaujímá člověk postoj v současném světě společenské praxe a jedná podle nich (buď za účelem změny světa, nebo uchování jeho aktuálního stavu); takové předpisy doprovázejí tvrzení postulující autoritu „vědy“ nebo „realismu“. (White, 2011: 40)

Autor rozeznává čtyři základní ideologické pozice – anarchismus, konzervatismus, radikalismus a liberalismus. Existují i další metapolitické postoje, například apokalyptismus náboženských sekt raného novověku nebo fašismus, jedná se ale o postoje natolik autoritářské, že nemají potřebu podpořit autoritu svých tvrzení racionalistickými nebo vědeckými základy (White, 2011: 40–42). Zmíněné termíny slouží však k označení obecného ideologického směřování,

nikoliv jako nálepky konkrétních politických stran; stejně tak způsob, kterým je za pomoci formálního argumentu vysvětlována konstrukce zápletky historického procesu, nemusí podle Whitea nutně znamenat ideologickou pozici, kterou autor vědomě zastává. Pro účely této práce však nejsou Whitem definované kategorie, proto jsme je po konzultaci s vedoucím práce rozšířili o dva filozofické směry – racionalismus spojený s osvícenstvím a romantismus. Oba dva se nám podařilo v dílech rozpoznat.

Všechny čtyři postoje připouští nevyhnutelnost společenské změny, ale mají rozdílné názory na vhodnost a optimální tempo změn. Konzervativci jsou vůči změně nejméně důvěřiví, liberálové, radikálové a anarchisté k ní přistupují optimističtěji. Konzervativci a liberálové se domnívají, že základní struktura společnosti je zdravá, a druh změny, který je podle nich nevyhnutelný, je neefektivnější ve chvíli, kdy dojde ke změnám konkrétních částí; oproti tomu radikálové a anarchisté věří v nutnost změn strukturních vazeb celku (White, 2011: 43–44). Předvídané tempo změn má být podle konzervativců přirozené, liberálové dávají přednost společenskému rytmu parlamentních rozhovorů a volebním bojům mezi stranami. Oproti tomu radikálové a anarchisté předvídají možnost kataklyzmatických změn, s tím rozdílem, že radikálové předpokládají, že k odstartování takových změn je potřeba jistá míra společenské moci (White, 2011: 44). Pro konzervativce představuje historický vývoj postupné rozvíjení v současnosti vládnoucí institucionální struktury, kterou chápou jako utopii. Liberálové usilují o zdoconaleni této struktury, ale až v době vzdálené budoucnosti, aby odradili od případných radikálních tendencí; naopak radikálové vnímají daný stav jako bezprostřední a usilují o jeho dosažení revolučními prostředky. Anarchisté mají sklon idealizovat vzdálenou budoucnost přirozené lidské nevinnosti, ze které upadli lidé do zkaženého společenského stavu, utopický stav je podle nich dosažitelný kdykoliv – stačí, aby se lidé chopili kontroly nad svou esenciální lidskostí a tím zničili společností propagovanou víru v legitimitu stávajícího společenského uspořádání.

Je to však hodnota připisovaná stávajícímu společenskému uspořádání, která vysvětluje jejich rozdílná pojetí jak podoby historického vývoje, tak podoby, kterou na sebe historické poznání musí brát. (White, 2011: 45)

Radikálové mají s liberály společnou víru v možnost studovat dějiny racionálně a vědecky, liší se však v názorech, z čeho by se měla racionální a vědecká historiografie skládat. Konzervativci i anarchisté věří, že je možné objevit smysl dějin a zobrazit jej v pojmových schématech, která jsou kognitivně zodpovědná, a ne tedy pouze autoritativní – ale jejich pojetí typicky historického poznání vyžaduje víru v intuici jako základ pro vytvoření historické vědy. Anarchisté mají tendence k empatickým přístupům romantismu, zatímco konzervativci mají snahu integrovat intuitivní pohledy na předměty v historickém poli do organistického pojednání celého procesu (White, 2011: 45–46).

Etický význam historického díla se podle Whitea odráží právě v modu ideologické implikace, jehož prostřednictvím je možné propojit estetické vnímání, tedy konstrukci zápletky, a kognitivní postup, tedy argument, tak, že můžeme odvodit preskriptivní tvrzení z tvrzení na první pohled pouze deskriptivních

nebo analytických. Morální důsledky daného historického argumentu musí být odvozeny ze vztahu, o kterém historik předpokládá, že uvnitř skupiny rozebíraných událostí existoval, a to mezi strukturou zápletky a podobou argumentu (White, 2011: 47). Nutno zmínit, že pro účely této práce však nejsou Whitem definované kategorie, proto jsem je rozšířila o dva filozofické směry – racionalismus spojený s osvětenstvím a romantismus.

Kromě vysvětlovacích strategií volí podle Whitea každý autor i určitou pojmovou strategii, pomocí které vysvětluje nebo reprezentuje vybrané faktické údaje.

Věřím, že na této úrovni historik vykonává ve své podstatě poetickou činnost, kterou prefiguruje historické pole a konstituuje je jako oblast, na niž aplikuje jím užívanou konkrétní teorii k vysvětlení toho, „jak se to doopravdy stalo“.
(White, 2011: 11)

Jednotlivé akty této refigurace můžeme charakterizovat za pomoci jazykových modů, které je utvářejí, a to jako metaforu, metonymii, synekdochu a ironii. Metafora spatřuje podobnost mezi dvěma předměty navzdory jejich očividným rozdílům. Metonymie redukuje celek na jednu z jeho částí, což může mít podobu vztahu mezi činitelem a činem (hrom burácí) nebo mezi příčinou a následkem (burácení hromu); umožňuje nám tedy rozlišovat mezi dvěma jevy a jeden z nich redukovat na pouhý projev druhého. Synekdocha chápe obě části jako integraci uvnitř celku, který je kvalitativně odlišný od sumy jeho částí, přičemž tyto části jsou pouhými mikrokosmickými replikami celku. Všechny tyto tři tropy označuje autor jako naivní, a to proto, že se mohou rozvíjet pouze s vírou ve schopnost jazyka obrazně uchovat povahu věcí. Ironie je oproti nim zásadním způsobem dialektická, protože představuje vědomé užití metafory za účelem slovní autonegace. Jejím cílem je potvrdit opak toho, co se na doslovné úrovni tvrdí otevřeně, nebo naopak, a předpokládá, že příjemce je schopen rozeznat absurditu daného tvrzení na základě hlubší znalosti, tónu hlasu, kontextu a podobně (White, 2011: 52–60).

Whiteovy definice tropů jsou pro účelu této práce zbytečně složité, použijeme proto klasické literární definice těchto pojmů. Metonymie je přenesení významu na základě vnitřní spojitosti, synekdocha je přenesení významu na základě věcných souvislostí. Ve Whiteově pojetí je rozhodující vztah částí a celku, tedy vztah konkrétních zachycených událostí k celkové struktuře mapovaného historického procesu.

Norman Cohn a linie perzekučních stereotypů

Norman Rufus Colin Cohn byl britský akademik, historik a spisovatel žijící v letech 1915–2007, který 14 let působil na univerzitě v Sussexu. Narodil se do židovsko-katolické rodiny, což mohlo podnítit jeho zájem o historii perzekuce různých sociálních a náboženských skupin. Ve svých dílech se zaměřoval na problém kořenů fanatického pronásledování, který se v moderní Evropě stával stále více opomíjeným z důvodu průmyslového pokroku a přesvědčení, že z moderní civilizace navždy vymizel prvek surovosti, typický pro dřívější společnosti. Jeho dílo bylo přijímané veskrze pozitivně, kniha *The Pursuit of the Millennium* byla

v průzkumu pořádaném týdeníkem *The Times Literary Supplement* v roce 2005 dokonce hodnocená jako jedna ze 100 nevlivnějších knih 20. století.

Závěry, ke kterým došel v rozebíraném díle *Europe's Inner Demons: The Demonization of Christians in Medieval Christendom*, by se daly shrnout následovně. Kořeny pronásledování určitých skupin spočívají v představě, že uvnitř velké, majoritní skupiny se nachází skupinka menší, tajná, která se věnuje praktikám pro větší skupinu nepřijatelným, a je tak pro ni potencionální hrozbou. Poprvé byla tato představa promítnuta do reality spolu s pronásledováním křesťanů ve 2. století. K ní byl postupem času přidán motiv ďábla, a tak začal být například řád templářů, který původně vznikl za účelem sloužit církvi a chránit ji, považován za spolek uctívající ďábla. Jejich status církevních a politických nepřátel téměř zcela skryl prapůvodní důvod jejich perzekuce, jimž byly finance a mocenské postavení. Zajímavé je, že po templářích se obvinění vznášena proti nim, udržela a byla vznášena nadále; nejprve proti vybraným jedincům z řad duchovenstva, jako byl například papež Bonifác VIII., dále potom i proti ženám, obviňovaným z čarodějnictví. Zde se k ďáblu samotnému přidala i zvěrstva jako například kanibalismus, rituální vraždy malých dětí a nadlidské schopnosti typu létání nebo možnosti proměnit se ve zvíře. I tyto schopnosti se Cohnovi podařilo vystopovat do minulosti, jejich kořeny podle něj spočívají v lidových příbězích o strigách a nočních ženách. Tato obvinění ale byla vznášena proti obyčejným ženám z vesnic a malých měst, nemůžeme za jejich procesy tedy hledat stejné důvody jako za těmi templářskými. Zde přichází na řadu lidská ješitnost, závist či prostý strach a takovéto prvky se staly zbraní mnohem mocnější, než se kdy dalo očekávat, a i kvůli nim byly souzeny a upalovány celé rodiny.

Margaret Murrayová a pravěký pohanský kult

Margaret Murrayová byla britskou egyptoložkou, archeoložkou, antropoložkou a folkloristkou žijící v letech 1863–1963. Byla historicky první ženou-lektorkou archeologie ve Velké Británii, pracovala na Londýnské univerzitě a v letech 1953–1955 působila i jako prezidentka společnosti Folklore. Narodila se do bohaté rodiny v indické Kalkatě, roku 1894 začala studovat egyptologii na Londýnské univerzitě, kde se spřátelila s Flindersem Petriem, kterého později doprovázela na expedicích (1902–1903) a který jí také roku 1898 udělil titul Junior Professor. Po návratu z expedice se angažovala v první vlně feministického hnutí. Působila i v muzeu v Manchesteru, kde v roce 1908 byla první ženou, která veřejně odhalila mumii. Kvůli první světové válce se nemohla vrátit do Egypta, proto zaměřila svůj výzkum na teorie čarodějnického kultu. V letech 1921–1931 se účastnila výkopů na Maltě a Menorce, kde se začala zajímat o folkloristiku. Roku 1927 jí byl udělen čestný doktorát a roku 1935 odešla do penze, nadále však publikovala a vyučovala.

Závěry, ke kterým došla v rozebíraných dílech *The Witch-cult in Western Europe* a *The God of the Witches*, by se daly shrnout následovně. Samotné pronásledování čarodějnic bylo způsobeno strachem z neznámé skupiny lidí žijící mimo společnost a praktikující svoje náboženství. Kořeny tohoto strachu sahají až do doby železné, kdy původní obyvatelstvo, pozůstatky kmenů z doby bronzové, bylo téměř vyhubeno nájezdnicími kmeny, pro tuto dobu typickými. Ti, kteří útok přežili, žili většinou na odlehlých a špatně přístupných místech (bažiny atp.), a aby se

nepřátelům ubránili, začali zasévat do jejich srdcí strach, který byl později spojen s postavou Rohatého boha, božstva, kterého tyto kmeny uctívaly. Bývá zobrazován jako humanoidní postava navlečená ve zvířecích kůžích a s parohy/rohy. Prvek strachu z cizí skupiny původních obyvatel je spojen kromě čarodějnic také s vílami a „lidmi z kopců“. Právě tito původní obyvatelé, kteří přežili, jsou podle Murrayové předky čarodějnic, které byly pro svoji víru stíhány v 15.–17. století. Církev chápe jako prvek ohrožující čarodějnický kult, nikoliv naopak. Za přeznačením Rohatého boha na ďábla stojí především křesťanští zapisovatelé a církevní i světské autority. Čarodějnické sabaty popisuje jako radostná setkání s příležitostnými hostinami, spojená se vzdáváním úcty Rohatému bohu; magie zde navzdory obecným předpokladům nehrála až takovou roli. Přejímá Frazerův koncept umírajícího boha a dává ho do souvislosti s bohem čarodějnic a božskou obětí – za známé božské oběti v historii označuje například Janu z Arku nebo Thomase Becketa.

Modus konfigurace zápletky

Norman Cohn ve svém díle mapuje linii perzekučních stereotypů, která se táhne napříč evropskými dějinami a jejíž kořeny sahají až do 2. století, kdy pohanští Řekové a Římané obvinili křesťanské skupinky z rituálního obětování dětí, sexuálních orgií, incestu a dalších skandálních praktik. Tato linie funguje na základě Cohnem definované představy o tajné společnosti, která existuje v rámci skupiny větší, jsou jí připisovány zavrženímohodné a nelidské praktiky a představuje tak pro větší skupinu hrozbu. Autor zde doslova tvrdí, že: „... velký hon na čarodějnice se stal možným ve chvíli, kdy praktiky a zkušenosti byly interpretovány v kontextu skryté, systematicky nelidské společnosti“ (Cohn, 2000: X).

Ve svém díle tedy Cohn upozorňuje na neměnný zákon řídící a ovlivňující lidskou existenci. Představa, která tento zákon podmiňuje, existuje již od dob starověku a lidé, ač si její existenci nejspíš ani neuvědomují, žijí v jejím područí a předávají si její odkaz i nadále. Cohn klade důraz na lidský rozum namísto slepé víry v pověry a přejímání předsudků, hledá kořeny těchto pověr a tvrdí, že „...není jediný důvod, proč předpokládat, že většina žen obviněných z čarodějnictví se sama za čarodějnice považovala“ (Cohn, 2000: 228). Kriticky se zde staví i vůči tradicím, ukazuje, že lidská představivost má sílu vybudovat určitý model, ale již není ochotná jej nějakým způsobem potvrdit poté, co byl jednou obecně přijat (Cohn, 2000: 233). Na závěr knihy také Cohn poukazuje na horší stav, než byl stav počáteční, tedy na stav těsně předcházející velkému honu na čarodějnice: „Až do našeho století nebyly nikdy proces a podmínky demonizace zobrazeny hrůzostrašněji.“ (Cohn, 2000: 233) Tímto odkazuje na problematiku mnohem rozsáhlejšího a masovějšího charakteru, problematiku moderní doby jako například holocaust. Na základě výše uvedených prvků jsem v díle Normana Cohna identifikovala *zápletku tragickou*.

Margaret Murrayová ve svých dílech popisuje příslušníky dávného pohanského kultu, uctívající Rohatého boha plodnosti, a jejich potomky – čarodějnice. Stíhání těchto potomků bylo zapříčiněno mylnou interpretací jejich dávných tradic a zvyků a také přeznačením jejich božstva na základě démonologických představ inkvizitorů a křesťanských zapisovatelů. Murrayová zde zmiňuje velice častý koncept nahrazení starého boha bohem novým a následné demonizace původního božstva: „Bůh starého náboženství se stává ďáblem náboženství nového.“ (Murray,

1933: 6) Dále tvrdí, že náboženské reformace byly soustředěny výhradně na dobře dostupná a civilizovaná místa, zatímco v místech vzdálených a méně přístupných nadále přežívalo původní pohanské náboženství. Ukazuje to na příkladu Egypta, kde docházelo k islamizaci měst v údolí Nilu, zatímco v pouštních oblastech a oázách nadále přetrvávalo staré náboženství; a také na příkladu christianizace Velké Británie, kterou Murrayová popisuje jako pohanskou, ale s křesťanskou aristokracií a pravidly (Murray, 1933: 4).

Jedná se zde tedy o konflikt mezi člověkem a společností a prohlubování protikladů v rámci tohoto konfliktu, útek k přírodě, minulosti a ideálům a vzpoura proti reálnému světu. Čarodějnice jsou lidé na okraji společnosti, lišící se zjevem a svojí výjimečností, autorka dále zdůrazňuje jejich emotivnost, subjektivnost a tajemnost. Přesně kvůli těmto důvodům se setkávali s nepochopením a ve svých sousedech tak vzbuzovali strach, který později zapříčinil masivní hon na čarodějnice, tedy dal vzniknout novým silám, do té doby nepoznaným. Z výše zmíněných důvodů byla u Murrayové rozpoznána zápletka romantická.

Vysvětlení prostřednictvím formálního argumentu

Norman Cohn spatřuje v rozebírané historii linearitu perzekučních stereotypů a hledá kauzální zákonitosti určující výsledky zde rozeznávaných procesů. Kauzální zákonitostí je zde dávná existence představy o tajné společnosti a s ní spojený následný model perzekučních stereotypů, používaných při snaze tuto hrozbu potlačit. Výsledkem tohoto procesu je poté odsouzení nevinných lidí na základě převzatých představ a předsudků.

Zrnko pravdy v důkazech spočívá ve faktu, že někteří lidé skutečně věřili, že po nocích létají, a že některé ženy věří samy sobě to, že po nocích kopulují s incubem. Zbytek má svůj původ v představitosti některých inkvizitorů, biskupů a soudců, kteří využívali a zneužívali inkvizitorské postupy pro získání potvrzení všeho, čeho potřebovali. (Cohn, 2000: 210)

U Cohna jsem tedy našla mechanistickou teorii formálního argumentu; zajímavý je fakt, že právě tato teorie bývá ve většině děl spojena s tragickou zápletkou.

Teorii formálního argumentu, nalezenou v dílech Margaret Murrayové, je teorie organistická. Tato teorie je charakteristická tím, že zobrazuje jednotlivosti jako součást syntetických procesů a její argumenty jsou abstraktního charakteru, což je u této badatelky patrné již na první pohled. Spíše než o zachycení jednotlivostí se historikové zajímají o popis takto vzniklého integrativního procesu – podle Whitea má organistický historik „sklon nechat se vést touhou nahlížet na individuální entity jako na součásti procesů, které se seskupují do celků větších, než je suma jejich částí, nebo se od ní kvantitativně liší.“ (White, 2011: 32). White také tvrdí, že k využívání této teorie tíhnou idealisté (White, 2011: 32), čemuž přístup Murrayové taktéž odpovídá.

Ideologická implikace

Norman Cohn ve svém díle preferuje rozumové poznání a kritizuje pověry a předsudky, způsobující, že na nich založená představa a následný model existují v lidské společnosti a ovlivňují ji po tak dlouhou dobu. Vynakládá velké úsilí k tomu, aby našel kořeny obvinění vznášených proti čarodějnicím a dokázal tak, že jsou součástí prastarého vzorce, založeného na představě malé skryté skupiny, ohrožující skupinu majoritní. Jeho racionalistický pohled nepřipouští, že by čarodějnice mohly mít nějaké nadpřirozené schopnosti, jsou to podle něj nevinní lidé, odsouzení na základě představitivosti a očekávání soudců a církevních představitelů. Ideologickou implikací nalezenou v díle Normana Cohna je tedy ideologie racionalisticko-osvěcenská.

Murrayová zachycuje původní pohanský kult v lehce idealizované podobě, včetně jeho tradic, rituálů a zvyků, které byly později mylně interpretovány. Je pro ni tedy typické obrácení se do minulosti, přírody a fantazie. Racionalismus a touhu po poznání odsouvá stranou a namísto toho vyzdvihuje bezprostřední prožitky, tajemno a krásu dnes již zapomenuté kultury. Ideologickou implikací, nalezenou v díle Margaret Murrayové je implikace romantická. Tato implikace je úzce propojená s modem romance, představeným výše.

Tropologický modus

Z Whitem definovaných vysvětlovacích strategií jsem u Cohna identifikovala metonymii. Jak jsem psala výše, jedná se o přenesení významu na základě vnitřní spojitosti, zde tedy spojení událostí historického pole do jednoho lineárního procesu na základě vnitřní spojitosti. Vnitřní spojitostí rozebíraných událostí je existence představy o skryté a tajné společnosti a následné snahy majoritní společnosti o její potlačení. Ta je spojena s perzekučními stereotypy a předsudky, které je možné spatřit v každé ze zachycených událostí, čímž Cohn dokládá jejich linearitu.

Tropologickým modem nalezeným u Margaret Murrayové je synekdocha.

Vystopovala jsem uctívání Rohatého Boha kupředu skrze staletí, od jeho paleolitických základů, a ukázala, že přežití kultu bylo způsobeno přežitím kmenů, které daného boha uctívaly, protože víra samotná by se udržet nemohla proti invazi ostatních lidí a náboženství, pokud by se nenašla vrstva populace natolik silná, aby ji udržela naživu. (Murray, 2014: 2)

Jak je patrné z citovaného úryvku, jedná se o přenesení významu na základě věcné souvislosti. Věcí, která spojuje prvky, které Murrayová zkoumá, je v první řadě uctívání Rohatého boha – nachází jeho vyobrazení na mnoha místech a dokládá tak linearitu celého kultu, který byl podle ní rozšířený od západní Evropy přes Evropu střední až po Blízký východ (Murray, 2014: 1).

Relevantnost a správnost v dílech nalezených strategií si můžeme ověřit i v následujícím Whiteově tvrzení:

Tragédie a satira jako mody konstrukce zápletky odpovídají potřebám těch historiků, kteří spatřují za změtí událostí v kronice nebo uvnitř této změtí trvalou strukturu vzájemných vztahů či věčná návrat stejného v jiném.

Romance a komedie zdůrazňují, že procesy, na první pohled buď ve své podstatě neměnné, nebo proměnlivé pouze ve svých jednotlivých podobách, dávají vzniknout novým silám či podmínkám. (White, 2011: 26)

Jak bude ukázáno níže, přesně tyto tendence bude možné u zvolených historiků spatřit. A nyní už k samotnému rozboru konkrétních děl.

Realita hrozby

Zde máme dva zcela odlišné pohledy na čarodějnice a hrozbu s nimi spojenou. Podle Normana Cohna je čarodějnické hnutí nereálnou, vykonstruovanou hrozbou, založenou na představách církevních a světských autorit. Připouští u výpovědi možné zrnko pravdy, to spočívá v možnosti, že některé ženy mohly skutečně věřit, že po nocích kopulují s incubem či létají. Pojetí Margaret Murrayové (1 i 2) se od jeho teorie diametrálně liší, podle autorky je hrozba reálná, ovšem představuje ji křesťanská církev pro původní pohanský kult, nikoliv naopak; přiřknutí negativního aspektu rituálům plodnosti bylo podle ní vědomé a účelné.

Pronásledovatel

V díle Normana Cohna plní roli pronásledovatele jak církevní a světské autority, tak i obyčejní lidé. Církevní a světské autority pronásledují domnělé čarodějnice na základě představy o tajném spolku uctívajícím ďábla, zatímco obyčejné lidé jsou vedeni strachem, lidskou ješitností a závistí. Margaret Murrayová ve své první knize (1) za pronásledovatele prohlašuje křesťanství a jeho zapisovatele, v knize druhé (2) to bere již poněkud obecněji, jako pronásledovatele chápe křesťanství obecně, konkrétně pak křesťanskou církev, která demonizovala původní pohanské božstvo a udělala z něj tak ďábla náboženství nového, tedy křesťanství.

Pronásledovaný

Pronásledovanými jsou u Cohna nevinní lidé, často křesťané. Církevní a světské autority implicitně předpokládaly, že obvinění jsou členy tajného, ďábla uctívajícího spolku, a mučili je za účelem získání jmen dalších členů této společnosti. Mimo jiné se také věřilo, že čarodějnictví se provozuje v rodinách – proto byly v nebezpečí i dívky, jejichž matky byly z čarodějnictví obviněny. Zde se opět Murrayová od Cohna liší, tvrdí totiž (1), že pronásledováni byli potomci původních kmenů, žijících v Evropě, kteří (2) s příchodem kmenů doby železné utekli do méně civilizovaných a hůře přístupných oblastí. Tito lidé poté v rámci preventivní obrany systematicky zasévali strach do srdcí svých nových sousedů. Tak se zrodil strach z lidu z kopců, víl, který položil základ později vzniklému strachu z čarodějnic.

Protivník

Protivníkem v podání Normana Cohna je společnost, lidová kultura, která udržuje při životě představu o tajné, skryté společnosti a která zároveň nekriticky přejímá pověry a předsudky z minulosti a umožňuje tak jejich využití při stíhání dalších nepřátel. U Margaret Murrayové (1 i 2) jsou však protivníkem křesťanství

zapisovatelé, kteří připisují čarodějnicím nelichotivé a zastrašující přívlastky a ovlivňují tak výsledný efekt psaného záznamu. Byli to i oni, kdo podle autorky přeznačili Rohatého boha na ďábla, žádná z čarodějnic tak svého boha nenazývala a jeho démonizaci všechny do jedné odmítaly.

Příčiny perzekuce

Příčiny perzekuce leží podle Cohna v projekci čarodějnické problematiky do představy o utajené společnosti. S nemalým přispěním předsudků a očekávání církevních a světských autorit na straně jedné a strachu spojeného s lidskou ješitností a závistí na straně druhé tak vzniknul velký hon na čarodějnice. I podle Murrayové (2) leží příčiny perzekuce ve strachu z neznámé skupiny, je to však skupina stojící mimo skupinu velkou. Jedná se o strach z lidu z kopců, konkrétně víl, z neznámých sousedů, který zapříčinil vznik strachu z čarodějnic a jejich následné stíhání. Prvek strachu u uzavření skupiny je zde tedy pro oba autory totožný. Ve své první knize se otázkou příčiny perzekuce nezabývá.

Původ perzekuce

Původ perzekuce spočívá podle Normana Cohna v přejímání lidových představ a pověr ortodoxií, konkrétně se jedná například o představy o nočních ženách. Murrayová se na původ perzekuce dívá v tomto případě podobně (1 i 2), podle ní spočívá v mylné interpretaci a degradaci pohanských tradic a rituálů plodnosti a také v přeznačení pohanského boha na ďábla. V obou případech tedy hraje roli nekritické přijetí nějaké představy a její aplikování na problematiku čarodějnictví za účelem jej nějakým způsobem demonizovat či stylizovat do pozice hrozby, ať už pro společnost obecně, nebo pro církev.

Středověké záznamy procesů

Cohn popisuje záznamy z procesů jako vadné a nespolehlivé, mimoto se v nich podle autora musely projevit přejaté pověry a předsudky, díky čemuž bere tyto zdroje jako irelevantní a neobjektivní. I zde se přístup Murrayové (1 i 2) přístupu Normana Cohna přibližuje, záznamy z procesů podle ní obsahují prvky připisované za účelem posílení atmosféry strachu, jako například různá přízviska či jejich účelné zvýraznění. Zde se tedy také projevují přejaté předsudky vůči čarodějnicím a původnímu pohanskému kultu. Jejich předpojatost je patrná i v uvádění mylných informací o tom, že (1) křesťanství je jediná víra, která na daném místě v daný čas fungovala – to je podle autorky ale s přihlédnutím k náboženské předpojatosti zapisovatelů omluvitelné.

Reálnost sabatu

Sabaty se podle Normana Cohna nikdy neodehrávaly, jedná se zde opět o projekci očekávání a představ církevních a světských autorit. Oproti němu Murrayová (1 i 2) popisuje sabaty jako reálná a pravidelná setkání, plná radosti a tance, která měla náboženský i světský charakter a přísná pravidla a hierarchii.

Reálnost vznesených obvinění

Vznesená obvinění jsou podle Cohna nereálná a vykonstruovaná, často bývají také výsledkem oddělování sousedských vztahů, mnohdy neúmyslného. Zde se přístup Murrayové (1 i 2) opět diametrálně liší, autorka vznesená obvinění nijak nepopírá ani nezpochybňuje, jen poukazuje na fakt, že například nařčení z rituálního zabíjení malých dětí se objevuje velice často jako obvinění vznášené dominantním náboženstvím proti náboženství druhému. Dodává, že praktiky, ze kterých byly čarodějnice obviňovány, byly reálné, došlo ale k jejich mylné interpretaci jako praktik uctívajících ďábla.

Představa čarodějnice

Norman Cohn popisuje typickou čarodějnici jako ženu ze sousedství, v rámci sousedských vztahů běžně známou a fungující. Měla být starší (mezi 50 a 70 lety) vdovou nebo ženou žijící o samotě, drsnějšího vyjadřování a vzezření. Murrayová bere popis typické čarodějnice oproti Cohnovi poněkud obecněji, jedná se podle ní (1) o potomka paleolitického kultu, praktikujícího staré náboženství v oblastech (2), které náboženská reformace výrazněji nezasáhla a kde mohly přežívat pohanské zvyky.

Představa čarodějnických praktik podle badatele

Podle Cohna byly procesy s čarodějnicemi vykonstruované a odsuzování byli nevinní lidé, proto ani čarodějnicím samotným nepřipisuje nadpřirozené schopnosti. Často se podle něj jednalo o lidové léčitelky či venkovské bylinkářky, které se mohly velice jednoduše stát podezřelými z maleficia. Murrayová má na čarodějnické praktiky zcela jiný pohled, podle ní čarodějnice skutečně praktikovaly tajemné rituály mající zajistit plodnost, uctívaly neznámého boha a za pomoci sympatetické magie mohly například i přivolávat déšť; v první knize (1) jim však připisuje pouze moc nad plodností. Zajímavý je její postřeh (2), že hranice mezi zázrakem a ďábelským činem je velice úzká – záleží jen na tom, zda její praktikant je, či není příslušníkem stejného náboženství.

Představa čarodějnických praktik podle církve

V díle Normana Cohna jsou čarodějnice obviňovány z praktikování rituální magie a předpokládá se u nich příslušnost k tajně se scházející, praktikující a ďábla uctívající skupině, kromě toho se také věří, že se čarodějnictví praktikuje v rodinách. Margaret Murrayová (1) nejprve ukazuje, že motiv létající ženy je představa objevující se už v 9. století, a dále (2) popisuje církevní pohled na čarodějnické praktiky podobně jako Norman Cohn, jedná se zde o samotářské ženy žijící v ústraní s věrným zvířecím druhem, u kterých jsou předpokládány léčitelské schopnosti. Tyto ženy měly údajně již po generace uzavírat smlouvy s ďáblem a navštěvovat spolu s ostatními čarodějnicemi noční sabaty.

Charakter čarodějnického kultu

Podle Cohna nikdy nic jako organizovaný čarodějnický kult neexistovalo, důkazy o něm byly jen výsledkem očekávání církevních a světských autorit, které nekriticky přejala lidové představy a pověry, na základě kterých poté koncipovaly výsledky obviněných. Murrayová (1 i 2) oproti němu popisuje čarodějnický kult velice detailně, včetně počtu jeho členů, jejich pravomocí a hierarchie. Podrobně rozebírá mimo jiných i iniciační rituály včetně označování nových členů znameními, o kterých autorka tvrdí, že jsou primitivní formou tetování.

Hlavní hrdina

Norman Cohn pracuje spíše s postavou antihrdiny, kterou zde zastávají církevní a světské autority. Ty totiž jako jediné procházejí příběhem od začátku až do konce a aktivně do děje zasahují, zatímco ostatní zobrazování, ať už společnost a obyčejní lidé, nebo stíhané čarodějnice, zde vystupují jen jako pasivní objekty jejich zájmů. Pro Margaret Murrayovou (1 i 2) jsou však hrdinové právě oni potomci původního pohanského kultu, kteří statečně, ač marně bojují s nepřítelem ve formě nového náboženství, které se je snaží vymýtit. Stejně tak jsou za svého boha ochotni položit i život, tak jako jej on pokládá za ně v pravidelném, sedmi, nebo devítiletém cyklu.

Gradace

Příběh představený Normanem Cohnem se drží počáteční mapované linie a negraduje, podobně je koncipována i první kniha Murrayové (1). Oproti tomu příběh, který přináší Margaret Murrayová ve své druhé knize (2), graduje od původního prastarého kultu, přežívajícího nadále po staletí pod zdánlivě jednotným povrchem křesťanství, až do chvíle, kdy začal být chápán jako hrozba pro křesťanskou církev.

Počáteční impulz ke změně

Podle Normana Cohna bylo počátečním impulzem pro vznik velkého honu na čarodějnice spojení prvku rituální magie s představou o tajné společnosti a dále také strachem a pověrami obyčejného lidu. Margaret Murrayová (1 i 2) to však vidí jinak, tvrdí, že změna přišla ve chvíli, kdy si křesťanská církev uvědomila svoji silnou pozici, ze které již mohla podniknout patřičné kroky pro potlačení původního kultu.

Vliv prostředí

Představy, které podle Cohna mohly podnítit velký hon na čarodějnice, tj. představa noční ženy a nočních letů, se nejčastěji objevovaly v horských a špatně dostupných oblastech, což autor odůvodňuje tím, že se zde skrývali stíhaní heretikové. Prostředí hor a hůře dostupných oblastí obecně bylo tedy podle Cohna velmi důležité, stejně jako vesnické či maloměstácké prostředí, kde byly čarodějnice nejčastěji nacházeny, mimo jiné i kvůli tomu, že tato prostředí bývají mnohem více otevřená pověrám a předsudkům. Zatímco v první knize Murrayová (1) prostředí vůbec nerozebírá, ve své druhé knize (2) se k teorii Normana Cohna

velmi přibližuje, i podle ní totiž mělo prostředí velký vliv při vzniku masového honu na čarodějnice. Původní pohanský kult mohl přežít dlouhá staletí jen díky tomu, že fungoval na místech hůře přístupných, kde byli jeho uctívači relativně v bezpečí před nájezdníky nové doby a šířiteli nové víry, a stejně tak i ve vesnicích, kam se náboženská reformace nedostala v takové šíři jako například do měst. Oba badatelé se tedy shodují v tom, že horské a méně přístupné prostředí mělo na vznik honu na čarodějnice velký vliv, stejně jako prostředí vesnic a malých měst, kde se tyto čarodějnice nejčastěji vyskytovaly.

Závěr

V práci jsem se zaměřila na rozbor dvou různých pojetí představ a praxí, spojovaných s čarodějnictvím. První z nich bylo pojetí Normana Cohna, představené v díle *Europe's Inner Demons: The Demonization of Christians in Medieval Christendom* z roku 1975, druhé pak pojetí Margaret Murrayové, které představila v dílech *The Witch-cult in Western Europe* z roku 1921 a *The God of the Witches* z roku 1933. V rámci toho jsem se pokusila i o komparaci první knihy Margaret Murrayové s knihou druhou, která vyšla s více než desetiletým odstupem, a tudíž jsem zde předpokládala jistý posun v teoriích a argumentaci. K lepšímu uchopení rozebíraných děl jako příběhů a jejich snadnější analýze jsem použila metodu Haydena Whitea, představenou v první kapitole práce. Ukázalo se, že tato metoda je skutečně vhodná a dobře zvolená, protože mi umožnila nahlédnout na historiografická díla z úplně jiné perspektivy. Ověřila jsem si také, že je možné tuto metodu použít i na oblast, které se Hayden White sám nevěnoval, a že i zde může být k rozboru děl velice nápomocná.

Posun v díle Margaret Murrayové překvapivě nebyl tak markantní, jak jsem očekávala. Ačkoliv mezi vydáním první a druhé knihy uplynula relativně dlouhá doba, autorka ve většině případů svá tvrzení pouze opakuje. Je pravdou, že v některých místech upouští od odvážných teorií (například v první knize doslova tvrdí, že čarodějnice praktikují vílí náboženství, a jsou tedy přímými potomky bájných víl, zatímco v knize druhé už tuto možnost jen naznačuje), v jiných naopak své teorie rozšiřuje (například v první knize popisuje čarodějnice pouze a jen ve spojitosti s kultem plodnosti, kdežto v knize druhé už tuto spojitost nevidí tak explicitně a přiřazuje čarodějnicím i jiné atributy, jako například vyvolávání mlhy nebo vytváření voskových voodoo figurek). Ovšem nejmarkantnější rozdíl spatřuji v tom, že v knize *The Witch-cult in Western Europe* (1921) se soustředí výhradně na popis čarodějnic, jejich boha, rituálů, schopností a aspektu plodnosti. Ve svém druhém díle věnovaném čarodějnictví, *The God of the Witches* (1933), tyto aspekty doplňuje o kontinuitu uctívání Rohatého božstva, kterou (na rozdíl od knihy první, kde ji pouze zmiňuje) mapuje na základě nálezů již od dob paleolitu, a věnuje také mnohem větší pozornost důvodům samotné perzekuce, fenoménu víl (který v první knize s čarodějnicemi implicitně spojuje) a důvodům, proč se křesťanství pokusilo čarodějnický kult eliminovat. Můžeme říci, že v první knize spíše předkládá důkazy (je totiž z velké části tvořena právě citovanými úryvky z procesů), které v knize druhé sestavuje do přehlednějších, promyšlenějších a srozumitelnějších argumentů. Tento posun je dle mého názoru daný tím, že Murrayová po vydání své první knihy zjistila, že spíše než na akademickou půdu,

kteřá její dílo přijala spíše kriticky a negativně, se má zaměřit na půdu laickou, která její teorie přijala s nadšením. Proto sepsala druhou knihu ve srozumitelnějším duchu, přijatelným i pro laického čtenáře (jak ostatně sama uvádí v úvodu knihy *The God of the Witches*).

Jak bylo ukázáno v samotném rozboru, teorie Margaret Murrayové a Normana Cohna, ač na první pohled diametrálně odlišné, toho ve skutečnosti mají mnoho společného. Představují sice dvě zcela různé pojetí tématu čarodějnictví a jeho perzekuce, přesto se mi zde podařilo najít hned několik společných prvků. Jmenovitě to jsou církevní autority v pozici pronásledovatele, strach jakožto příčina perzekuce čarodějnic, velký vliv představ a pověr na původ této perzekuce, irelevantnost a nespolehlivost středověkých záznamů procesů a představa čarodějnických praktik z pohledu církve. Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma pojetími pak spočívá v tom, že Cohn popírá existenci čarodějnického kultu a nadpřirozených schopností jeho následovníků, zatímco Murrayová tento kult podrobně mapuje a popisuje, včetně jeho hierarchie a obřadů, a o jeho uctívacích tvrdí, že to jsou potomci dávné paleolitické rasy, uctívající své pradávno božstvo, Rohatého boha plodnosti. Dalším podstatným rozdílem je to, že Cohn ve svém příběhu popisuje církev, stíhající čarodějnice, zatímco v podání Murrayové se jedná o příběh čarodějnic, stíhaných církví. Proto zde nacházíme dva odlišné koncepty hlavních postav – antihrdinu, reprezentovaného církevními a světskými autoritami, a romantického hrdinu v podání potomků původního pohanského kultu.

Tragický příběh, který nám přináší Norman Cohn, by se tedy dal ve zkratce shrnout jako neúprosná linie událostí, kdy jeden a tentýž koncept se opakuje v lidské historii znovu a znovu, tytéž představy a pověry jsou používány proti stále novým a novým nepřátelům církevních i světských autorit. Existence představy o tajné, skrytě praktikující společnosti sahá podle autora až do druhého století, a od této doby se objevuje vždy, když je potřeba z hlediska autorit nějakou nepohodlnou skupinu eliminovat, ať už se jednalo o křesťany, židy, heretiky, templáře nebo rozebírané čarodějnice. Neobjevuje se však sama, bývá spojena s představami a předsudky starými jako ona sama, ať už mluvíme o zabíjení novorozeňat a pojídání jejich masa, praktikování orgií či uctívání zvířecích bohů. Na základě této představy jsou poté odsuzováni a popravováni nevinní lidé, v příběhu vystupující jako pasivní oběti mocenských zájmů církevních a světských autorit. Jedná se o tragický příběh s mysteriózními prvky a postupně odhalovaným tajemstvím. Pro učenou kulturu je zajímavý tím, že se snaží nalézt kořeny vznášených obvinění, a také racionálním přístupem k celé čarodějnické problematice, pro kulturu lidovou zase svým popisem nevinných lidí, odsouzených na základě přejatých představ a očekávání ve spojení se strachem, s lidskou ješitností a závistí.

Oproti tomu příběh představený Margaret Murrayovou má značně romantický nádech. Je to nádech starých, ztracených civilizací, jejichž potomci praktikují své prastaré náboženství a jsou následně na základě mylné interpretace a nepochopení označeni za ďáblovu uctíváče, stíháni a popravováni. Raději se vztyčenou hlavou podstoupí hrdinskou smrt, než aby zradili svoji víru a svého boha, a bojují v předem prohraném boji o zachování tradic a vlastní identity. Romantickému nádechu celého díla přispívá i autorčina patrná zaujatost a nadšení pro danou problematiku. Zde máme před sebou tedy příběh veskrze romantický, včetně volání po návratu k přírodě a kráse ztracených civilizací, k útěku do říše fantazie a snů, kde věci jako

přivolávání deště a proměna ve zvíře jsou skutečně možné. Pro učenou kulturu je příběh Murrayové zajímavý svým mapováním kdysi velmi rozšířeného kultu, který nadále přežíval pod zdánlivě jednotným povrchem křesťanství, a také provázáním problematiky čarodějnictví s linearitou tohoto kultu. Pro kulturu lidovou je atraktivita tohoto příběhu dána romantickým nádechem díla a také nadšením a zaujatostí autorky pro danou problematiku, které v textu často a neskrytě ukazuje.

Toto jsou tedy důvody, proč zrovna tato dvě pojetí problematiky čarodějnic, tedy jako nevinní lidé stíhaní na základě představ a očekávání církevních a světských autorit na straně jedné a jako potomci tajemného kultu obdařeni nadpřirozenými schopnostmi na straně druhé, přežila až do dnešních dob, a to v rámci jak učené, tak i lidové, populární kultury; je to způsobeno do velké míry ideologickou implikací autorů a celkovým, v těchto případech tragickým či romantickým pojetím celého příběhu čarodějnic.

Seznam literatury a použitých zdrojů:

- Cohn, N. (2000/1975). *Europe's Inner Demons: The Demonization of Christians in Medieval Christendom*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Copenhaver, B. B. (2009). Europe's Inner Demons: An Enquiry Inspired by the Great Witch-Hunt. By Cohn Norman. The Columbus Centre Series: Studies in the Dynamics of Persecution and Extermination. London: Chatto, Heinemann for Sussex University Press, 1975. (Book Review). *Church History*, 44(4), 529.
- Haman, A. (2012). Metahistorie – poststrukturalistická klasika. *Tvar*, 2.2.2012. Nalezeno [8.4.2015] na <http://nakladatelstvi.hostbrno.cz/ohlasy/metahistorie/metahistorie-poststrukturalisticka-klasika>.
- Murray, M. (2014/1933). *The God of the Witches*. Charleston: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Murray, M. (2014/1921). *The Witch-Cult in Western Europe: A Study in Anthropology*. Charleston: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Pearce, R. (2005). Europe's Inner Demon. *History Today*, 55(5), 90.
- Simpson, J. (1994). Margaret Murray: Who Believed Her and Why?. *Folklore*, 105(1–2), 89–96.
- White, H. (2011). *Metahistorie: Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Brno: Host.